

Милош М. КОВАЧЕВИЋ*

Филолошки факултет, Београд

Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац

Оригинални научни рад

Примљен: 6. 1. 2025.

Прихваћен: 27. 2. 2025.

ВЕЗНИЦИ КАО МОРФОЛОШКЕ И СИНТАКСИЧКЕ ЈЕДИНИЦЕ

У раду се анализира морфолошки и синтаксички статус везничких јединица у досадашњим граматичким и научним србистичким и/или сербокроатистичким описима. Анализа је показала да морфолошки и синтаксички везници нису еквивалентне категорије. Доказана је и хипотеза да многе појаве у вези с употребом конјунктора и субјунктора није могуће научно ријешити без укључења стилистичког плана анализе. Зато је за стилематичну (стилски маркирану) употребу везивних јединица уведен термин *стилематор*, чија анализа као комплементарна употпуњује морфолошко-синтаксичку анализу. У раду је, уз синтаксички као синтагматско-реченични план употребе простих и сложених везника, анализа проширена и на текст као надреченично јединство преко конектора као темељних јединица његове кохезивности.

Кључне ријечи: везници као врста речи, везници као дио реченице, конјунктори, субјунктори, стилематори, конектори.

*

* *

О везницима је у србистичкој и/или сербокроатистичкој литератури доста писано, и то како у оној граматичкој тако и оној научној, прије свега синтаксичкој. О везницима се неизоставно говори у свакој граматици, и то и у њеном морфолошком и у њеном синтаксичком дијелу. Везници као морфолошке и везници као синтаксичке јединице битно се разликују. Наиме, сви морфолошки везници улазе у групи синтаксичких везника, али сви синтаксички везници не потпадају под морфолошку категорију везника.

*mkovacevic31@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0002-4314-5061>

Двије су нужне карактеристике морфолошких везника као непромјењиве врсте ријечи: да су *ријечи* (дакле, монолексичке, лексикографске јединице) и да су *непромјењиви* (нити се деклинирају, нити конјугирају, нити компарирају, што су једине врсте морфолошке промјењивости). На основу морфолошких карактеристика монолексичности и непромјењивости везници се не могу издвојити у посебну врсту ријечи, јер те особине дијеле и све остале непромјењиве (врсте) ријечи. Тек укључење критеријума синтаксичке функције повезивања лексема, синтагми и клауза у конструкције – омогућава издвајање везника као посебне врсте ријечи у оквиру морфолошки непромјењивих врста ријечи. Повезивање је тако *differentia specifica* везника у односу на друге непромјењиве ријечи. Због тога многи и сматрају да су везници приоритетно, ако не и једино, синтаксичка категорија ријечи. Будући да „морфолошка” дефиниција везника није чисто морфолошка, него укључује и њихову синтаксичку функцију повезивања, неријетко се, или боље речено по правилу догађа да синтаксичка морфологији инкомпатибилна компонента везника постане доминирајућа и у морфолошком опису везника. Као репрезентативан примјер наводимо „морфолошки” опис везника у најновијем српском (универзитетском) уџбенику морфологије, оном Милана Ајдановића (2022). Ајдановићев морфолошки опис везника преносимо у цјелини:

„Везници су непроменљиве помоћне речи које означавају везу међу појединим речима и синтагмама у реченици, као и везе међу реченицама.

С обзиром на порекло, везници се деле на:

- I. *праве*: немотивисани, нису изведени од других речи (нпр. *и, али, да, ако*);
- II. *неправе*: мотивисани, настали су различитим творбеним поступцима од других врста речи:
 - а) конверзијом од заменица (нпр. *ко, што, који, чији*);
 - б) конверзијом од прилога (нпр. *где, када, зашто, стога*);
 - в) од скупова различитих врста речи, чиме се добијају тзв. *сложени везници и везнички скупови* (нпр. *будући да, због тога што, тако што*).

Када је у питању њихова функција, везници се деле на:

- I. *конјункторе* (= координативни везници): везници и везнички изрази који повезују речи, синтагме и реченице међу којима се успоставља однос напоредности (= координације); с обзиром на то какве врсте односа означавају, деле се на:
 - саставне (= копулативне: *и, ни, нити, па, те*);
 - супротне (= адверзативне: *а, али, него, већ, док*);
 - раставне (= дисјунктивне: *или, или ... или, било ... било, воља ... воља, односно*);
 - закључне (= конклузивне: *дакле, стога, зато*);
- II. *субјункторе* (= субординативни везници): везници и изрази који повезују речи, делове реченице и реченице међу којима се успоставља однос зависности (= субординације; нпр.: *што, да, док, чим; све док, као што, захваљујући томе што*); међу овим везницима најчешће коришћен је везник *да*;
- III. *конекторе*: речи и везнички изрази који функционишу као везници на равни текста и који се могу делити у подгрупе с обзиром на своју функцију (нпр. адитивни: *пored тога, осим тога, такође*; експликативни: *наиме, у ствари, тачније речено*).

Међутим, многи везници се користе и као координативни и као субординативни, док се неки од њих користе и као средство за истицање речи испред којих стоје, и тада су функционално у питању речце (на пример, тако је у реченици *Дошао је и Јован*, где се помоћу и врши истицање, наглашавање потоње речи)” (Ајдановић 2022: 139–140).

Наведени „морфолошки” опис везника изабрали смо зато што је најрецентнији, и што, упоређен са испитивањима морфолошког статуса везника у свим граматицама српског и/или српскохрватског језика (в. Поповић 1998; Ломпар 2016; Булић 2021) – представља парадигматичан примјер морфолошког нелогичног описа везника.

Јер, а) ако је у дефиницији везника као њихова најбитнија особина наведено да су „непроменљиве помоћне речи”, онда није логично да се у („неправе”) везнике убрајају односне замјенице (*ко, што, који, чији*), које су промјењива врста ријечи; б) ако су дефиницијски везници „речи/лексеми”, нелогично је под речи као моноксичке јединице подводити „скупове различитих врста речи”, односно „*сложене везнике и везничке скупове* (нпр. *будући да, због тога што, тако што*)” и вишелексичке конекторе (нпр. *пored тога, осим тога, у ствари, тачније речено*); в) ако су везници помоћне ријечи, недопустиво је да се у њих укључују пунозначне ријечи попут наведених односних замјеница, или замјеничких прилога (нпр. *где, када, зашто, стога*), и прилошких израза (нпр. *пored тога, осим тога*).

Три наведене методолошке нелогичности у морфолошком опису везника нису једине погрешке које красе морфолошки опис везника у србистичким и/или сербокroatистичким граматицама. Те инкомпатибилности, наиме, показују, што је у литератури већ уочено (в. нпр. Ломпар 2016: 381; Булић 2021: 67), да статус морфолошки компромитирајућег критеријума има критеријум „неправих везника”, будући да ниједна од подврста „неправих” везника не потпада под морфолошку категорију везника јер негира или критеријум моноксичности или критеријум непромјењивости, или критеријум „помоћних ријечи”.

Није уобичајено, да не кажем да је методолошки потпуно погрешно, у оквиру морфолошког описа давати синтаксичку класификацију везника, још посебно ако њу карактерише превише нетачности. А нетачности, да не кажем материјалне грешке, нису везане само за једну него на више тврдњи о везницима. Тако су потпуно погрешне тврдње: а) да су конклузивни везници *дакле, стога, зато*, јер то, како је у литератури критеријално доказано, не да нису конклузивни него нису нити могу бити везници уопште; б) да статус (раставних) везника имају реитерирајући „двостратни или вишестратни везници” или ... или, било ... било, воља ... воља, будући да статус конјунктора не може имати ниједна лексема која се не налази у интермедијалној позицији, тј. позицији повезивања претходне са наредном компонентом (што је такође у синтаксичкој литератури одавно доказано), в) да су субјунктори „везници и изрази који повезују речи, делове реченице и реченице међу којима се успоставља однос зависности”, јер је општепозната и општеприхваћена, будући критеријално недвосмислено доказана, чињеница да субјунктори могу повезивати само клаузе у зависносложеној реченици, а никад „речи и делове реченице”, г) да се „многи везници користе и као координативни и као субординативни”, чему насупрот стоји чињеница да у српском језику не постоји ниједан стандарднојезички „овјерен” везник који може бити и конјунктор и субјунктор, из чега онда нужно проистиче да неспорно зависни везник *док*

не може да припада и независним (супротним) везницима; д) да се везници „користе и као средство за истицање речи испред којих стоје, и тада су функционално у питању речце” (нпр. *Дошао је њ Јован*), будући да су везници и речце потпуно различите врсте речи, баш попут нпр. предлога и везника, а уз то је општепознато да конјунктори могу повезивати само хомофункционалне јединице, док то са речцама никад није случај; ђ) да је дата погрешна подјела независних реченица, па самим тим и конјунктора, будући да је одавно доказано да не постоје закључне као посебна врста независнослижених реченица, е) да се интреферајуће са конјункторима и субјункторима разматрају и конектори, будући да они не припадају граматичком него текстуалном нивоу, а то су различите научне дисциплине (за текст се оправдано поставља питање да ли је он искључиво или чак приоритетно лингвистичка дисциплина).

Зато је најприје неопходно разријешити питање вишезначности термина везник, самим тим што термин везник као морфолошка категорија (као врста ријечи) не покрива значење термина везник у синтакси и везаном тексту. На то је већ у научној литератури о везницима скренута пажња, прије свега у вези са неподударношћу значења термина везник у морфологији и синтакси (Поповић 1998; Булић 2021). То питање први је покушао разријешити Љ. Поповић, термилошки диференцирајући морфолошке везнике од језичких јединица у функцији зависног везника (субјунктора), заборављајући при томе да се ни број ни врсте независних везника (конјунктора) не подударају с морфолошким независним везницима. Љ. Поповић за термин *везник* везује искључиво морфолошко (крстећи га морфосинтаксичким) значење „врста речи”, док за везивна средства зависносложене реченице уводи термин *реченични (=клаузални) функтор*.

Проширујући Поповићеву идеју о термилошком разграничењу морфолошких од синтаксичких везника и на координиране и на субординиране везивне елементе – Халид Булић (2021) у својом монографији о везницима термилошки диференцира значење везника као врсте ријечи и везника као дијелова реченице, тако што је „*za veznike kao vrstu riječi zadržan naziv veznik, a za vezna sredstva na nivou rečenice odabran je naziv junktor*”. При том се јунктори дефинишу „*kao riječi ili funkcionalno povezane grupe riječi koje povezuju homofunkcionalne jedinice u prostoј ili složenoј rečenici ili koje uvode zavisnu klauzu u sastav složene rečenice*”, а везници као „*nepromjenljive riječi koje u rečenici uvijek vrše ulogu junktora i ne vrše pritom funkciju nijednog od šest temeljnih rečeničnih dijelova (subjekat, predikat, objekat, adverbijal, atribut, apozicija)*”. (Булић 2021: 374).

Јунктори могу бити прости и сложени, док су везници увијек прости јунктори, с тим да сви прости јунктори нису везници (нпр. замјенице и замјенички прилози као релативизатори).

Јунктори као везивна средства дијеле се на:

- 1) конјункторе (условно речено: независне везничке јединице)
- 2) субјункторе (или зависне везничке јединице)

Конјунктори се дијеле на:

- а) просте¹ (*и, па, те, ни, нити; а, али него, но, већ; или, било, односно*)
- б) сложене, који могу бити б1) континуирани (*а камоли, а немоли, то јест*) и неконтинуиране, односно корелативне (*не само...него/но/ већ; не толико...колико*).

Сви конјунктори врше искључиво везничку функцију; не могу, дакле, вршити функцију ниједног реченичног члана. Конјунктори повезују само хомофункционалне јединице: или лексеме (нпр. *Огласиће се отац и/или мајка*), или синтагме (*Јавиће ти се моја мајка и/или мој отац*), или клаузе (предикате) у независној реченици (*Отац сада шета и/или разговара са мајком телефоном*). Од свих конјунктора једино конјунктор *било* не повезује независне клаузе, него само компоненте независних синтагми (*Завршиће кућу било ове било наредне године*). Тако између могућности употребе независних везника у независно сложеним реченицама и независним синтагмама влада однос хјелмслевљевски схваћене детерминације (Хјелмслев 1980), односно однос једноструке логичке импликације, исказљив правилом: *Сви везници независно слежене реченице нужно су и везници независних синтагми, док сви независни синтагматски везници нису нужно и реченични*. (Ковачевић 2023: 179). То значи да је број синтагматских нужно већи од броја реченичних конјунктора.

Субјунктори (зависне везничке јединице) дијеле се на:

- 1) једнофункционалне – имају само везничку функцију:
 - а) просте (моноксичке, нпр.: *ако, чим, да, док, иако, јер, што, пошто, премда, кад, гдје, како, мада, уколико*);
 - б) сложене (вишелексичке, нпр.: *будући да, након што, осим што, осим да, с обзиром да, као што, као да, него што, него да, тек што, само што, зато што, с тим што, и ако, а да, и да...*);
- 2) двофункционалне – врше истовремено и везничку и функцију реченичног члана:
 - а) релативизаторе (односно замјенице и замјенички прилози у функцији субјунктора, нпр.: *ко, што, који, чији, какав, колики; кад, гдје, како, зашто*).

Једнофункционални субјунктори (и прости и сложени) врше само везничку функцију, они су дакле, као и конјунктори, монофункционалне јединице. За разлику од њих, релативизатори су увијек двофункционалне јединице

¹ Прости везници у синхронизациој се анализи, каква је и ова наша, издвајају на основу лексиколошког критеријума моноксичности, без обзира да ли су историјски прости или сложени. Ова напомена је тим прије потребна ако се зна да се у граматичкој литератури мијешају синхронизационо са дијахронизационо критеријумима па се наводи да су „сложени везници настали од простих везника или других врста речи, нпр. *иако, мада, пошто*.” (Пипер/Клајн/Драгићевић 2022: 223), односно да „*dosta* има везника сложених од два у један, нпр. *ali, dali, ili, ipak*” (Маретић 1963: 529).

будући да имају и функцију везивања зависне за основну клаузу и функцију неког реченичног члана у оквиру зависне клаузе (Кордић 1995: 34–41).

У синтаксичкој литератури су дати доста јасни критеријуми за диференцијацију везника од других врста ријечи, и недвосмислени синтаксички критеријуми разликовања конјунктора и субјунктора (посебно у: Ковачевић 1998: 11–41; 2023; Вукојевић 2008: 139–149; Булић 2021: 221–264). Ти критеријуми, нажалост, нису досљедно примијењени ни у једној србистичкој и/или сербокroatистичкој граматичкој, тако да нема ама баш ниједне граматике у којој се не сусрећу материјалне грешке како у погледу идентификације и морфолошких и синтаксичких везника, тако и у погледу разграничења конјунктора и субјунктора.²

Досадашњи научни резултати истраживања о везницима у србистичкој и сербокroatистичкој показују велику несагласност посебно у погледу питања критеријума идентификације сложених субјунктора, тј. сложених зависних везника. О сложеним субјункторима у српском језику исцрпно, критеријално врло утемељену монографију, с резултатима изведеним на богатом функционалностилски разнообразном корпусу, написала је В. Ђуркин (2018). Статус сложених субјунктора заузима највише простора у монографији Х. Булића (2021), у којој су, мало је рећи, врло спорни неки од темељних критеријума идентификације сложених везника³.

Монографија Х. Булића, међутим, отвара једно битно питање: питање књижевнोजичког статуса (издвојених и анализираних) конјунктора и субјунктора. Булић, наиме, каже да је циљ његове монографије „синхронизациска дескрипција везника у савременом босанском језику”⁴ (Булић 2021: 9), али нигдје не објашњава шта под „савременим језиком” подразумејева. На основу у анализу укључених неких форми везника (нпр. *ха*, *ја*, *оли*, *ама*, *хем/ем*), које засигурно нису форме савременог стандардног језика, а које Булић сматра формама савременог језика, јасно је да за њега појам савременог језика није еквивалентан појму стандардног или књижевног језика. Уосталом, и сам ће поводом везника *ха* рећи да тај везник „није споменут у граматикама које су нам доступне, али је у неким од граматика заступљен везника *а*, који сматрамо варијантом везника *ха*. Везник *ха* одлика је разговорног стила босанског језика и није у правом смислу дио стандардног

² Уз парадигматичне анализиране грешке у морфологији М. Ајановића (2022: 139–140), недопустиве материјалне грешке присутне су и у најутицајнијим и најрецентнијим граматикама, које овдје побрајамо, не цитирајући, због недостатка простора, те грешке него само указујући на број страница наведених граматика на којима су оне забиљежене: (Пипер/Клајн/Драгићевић 2022: 223); (Станојчић/Поповић 1992: 120); (Бабић и др. 1991: 732); (Мразовић/Вукадиновић 1990: 366, 368–369); (Шипка 2005: 361–364); (Остојић 2005: 120–125) и др. По броју грешака у идентификацији конјунктора и субјунктора без премца је најрецентнија синтакса сложене реченице српског језика (Пипер и др. 2018), али грешке ни странице на којима су оне забиљежене нећемо овдје наводити јер смо већину издвојили и образложили у посебном раду Ковачевић (2021б).

³ В. анализу конкретних показатеља неутемељености Булићевих критеријума у Ковачевић (2005).

⁴ О тзв. „босанском језику” доста смо писали. То је, у ствари, само политички преименован српски језик, и према критеријумима идентитета језика – највише са статусом варијанте српског језика (в. исцрпно у: Ковачевић 2020: 174–225, 346–352, посебно поглавља: „Србистика и статус тзв. босанског језика” и „Проблеми са тзв. босанским језиком у Србији”).

језика, али је дио савременог језика, и то нам је у овоме раду најбитније.” (истицање наше – МК) (Булић 2021: 227). „Савремени језик” за Булића очито значи не само језик функционалних стилова, него и супстандардни језик, и (раз)говорни језик, који није подударан разговорном функционалном стилу стандардног језика. Из тога проистиче да је тако схваћен „савремени језик” конгломерат свих његових стандарднојезичких и нестандарднојезичких идиома. А у том конгломерату критеријуми стандардности издвојених и описиваних везника чак се и не постављају. Покаткад, заиста само покаткад, Булић ће напоменути да се ради о „нормативно неприхватљивом облику” (као нпр. за облик субјунктора *обзиром да*) или пак да су неки везници (као нпр. *оли, ха и ја*) „веома стилски обиљежени” (Булић 2021: 204, 271).

А статус стандарднојезички онеобичајених конструкција како са стандарднојезички неспорним, тако и са стандарднојезички спорним конјункторима и субјункторима захтијева да се у анализу статуса синтаксичких везивних средстава укључе не само граматички (морфолошки и синтаксички) него и *стилистички критеријуми*. Друкчије речено, да се везници посматрају не само као врста ријечи (морфолошки) и као дио реченице (синтаксички), него и као стилистички маркирана и/или немаркирана категорија. Стилистички маркиране конјункторе и субјункторе зваћемо **СТИЛЕМАТОРИМА**. Сам термин изведимо преко термина *стилематичност* као основног термина модерне стилистике. А стилематичност је најсуштаственија карактеристика стилеме као темељне стилистичке јединице. „Стилематичност подразумева структурно онеобичајење или одступање од уобичајене (општеупотребне, 'нефигуративне') форме. Да би се знало по чему је нека језичка јединица стилема, морају се открити принципи њене стилематичности, тј. језичка карактеристика по којој се та јединица разликује од њој конкурентске (не-стилематичне) јединице” (Ковачевић 2021а: 286). Стилематичност је, дакле, маркирано структурно ткање језичке јединице.

Везивне ријечи (конјунктори и субјунктори) на два начина могу добити статус стилематора: а) употребом форми везивних елемената несвојствених стандардном језику, и б) структурним онеобичајењем синтаксичке конструкције заснованом на изневјеравању и надограђивању граматичких правила употребе конјунктора и/или субјунктора. Статус стилематора тако имају или а) саме форме конјунктора и/или субјунктора несвојствене стандардном језику (као нпр.: *дочим, јере, јербо, а толи, элем, ем, е, дал, јал, кадли* и др.), или б) онеобичајена форма синтаксичке конструкције изазвана стилематичном употребом конјунктора и/или субјунктора (какве су нпр. конструкције с елидираним формама сложених зависних везника, па онеобичајене полисиндетске форме реченица, сложене реченице с везником *ли*, везничке безглаголске полукондензацијске конструкције, реченице с хипербатонским везничким формама, сложене реченице с парцелисаним клаузама, сложене реченице с пролептичком структуром и др.)⁵.

⁵ Типови формално и конструкционо условљених стилематора детаљније су, уз навођење и корпусних примјера, анализирани у Ковачевић (2025).

Овдје нам није циљ потпуни опис типова стилематора (то би захтијевало најмање монографско истраживање), него прије свега указивање на принципе њихове творбе, будући да стилематори, не само термилошки него ни предметно, до сада у србистици и/или сербокроатистици, па ни у славистици, нису ни помињани.

Издавање стилематора као посебног формално или синтаксички условљеног типа везивних елемената условљава да се при анализи везивних елемената уз морфолошки и синтаксички аспект анализе нужно укључи и стилистички ниво анализе. Ако су везници као врста ријечи предмет морфологије, а везници као конјунктори и субјунктори предмет синтаксе, онда су везници као стилематори предмет стилистике. Ни број стилематора ни начин творбе синтаксичких конструкција са стилематорима није подударан с бројем конјунктора и субјунктора и начином творе неутралних (стилски немаркираних) синтаксичких конструкција помоћу њих. Зато је стилематорски план анализе комплементаран синтаксичком, најмање колико је синтаксички план анализе комплементаран морфолошком. И аутономан баш колико и морфолошки и синтаксички план анализе узети понаособ.

Уз морфолошки и синтаксички план анализе у граматичкој се литератури, уз околинално спомињање стилистичког плана тек поводом употребе појединих примјера везничких конструкција⁶, све чешће указује и на начин везивања компонената унутар текста као надреченичног јединства. За везивна текстна средства општеприхваћен је термин – *конектори*. Конектори се, међутим, битно разликују и од конјунктора, и од субјунктора и од стилематора. И њих треба диференцирати од морфолошких и синтаксичких везника (уп. и Булић 2021: 27), а самим тим погрешно их је и лексикографски подводити под одредницу „везник” (како се то нпр. чини у Слијепчевић ур. 2023: 26–27). Једино их је са везницима могуће разматрати у оквиру хиперонимске одреднице „везна средства” или „везне јединице” (уп. Силић/Прањковић 2005: 251–252). Њихова употреба не подразумева синтаксичке категорије координације и субординације, тако да су критеријуми њихове идентификације готово инкомпатибилни са критеријумима издавања, а самим тим и описа, конјунктора, субјунктора и стилематора⁷.

И да закључимо. У раду смо статус везивних елемената посматрали на нивоу четирију лингвистичких дисциплина: 1) морфологије, 2) синтаксе, 3) стилистике и 4) текстолингвистике. Већи дио анализе посвећен је међуодносу критеријума морфолошке и синтаксичке анализе везника. Показано је да су морфолошки описи критеријално најмање научно утемељени, прије свега зато што се њихова готово унисона дефиниција везника као непромјењивих помоћних ријечи унисоно изневјерава, пошто су у везнике готово безизузетно укључивани и везни елементи који су промјењиви (релативне замјенице као „неправи везници”), али и везници чија структура није моноксичка

⁶ Уп. нпр.: „I izrični veznik *da* može stajati na kojem drugom mjestu [mimo početka rečenice], ali u stilski veoma izražajnim rečenicama: *Sada da crknem, to bi najbolje bilo! – šaptaše on blaženo.* (A. G. Matoš, Iverje – Novo iverje)” [истицање подвлачењем наше – МК] (Бабић и др. 1991: 733).

⁷ В. о томе више у Ковачевић (2025).

него вишелексичка, тзв. сложени везници. Уза све то, у морфолошком опису везника у везнике су убрајане многе језичке јединице које ни по једном научно релевантном критеријуму не могу бити везници, нпр. попут „закључних” и „искључних” везника. Тако је морфологија, чији је задатак само да представи везнике као врсту ријечи, у ту категорију убрајала многе језичке јединице који нити су ријечи, нити су непромјењиве. Друкчије речено, готово свака морфолошка анализа везника залазила је доброно у поље синтаксе. Анализа је потврдила у литератури неријетко изношену и образложену тврдњу да везници као морфолошка и везници као синтаксичка категорија нису еквивалентне категорије, па им објема и не одговара сам термин везник. Између морфолошке и синтаксичке категорије везника влада однос једнострукте импликације, јер су сви морфолошки везници нужно и синтаксички везници, док сви синтаксички везници нису морфолошки везници.

У разматрању конјунктора и субјунктора као синтаксички диференцираних типова везника, показано је да су јасни и свеобухватни синтаксички критеријуми разграничења конјунктора и субјунктора ријетко у којој граматици, па чак и у научним радовима посвећеним тој проблематици – у потпуности примијењени. Посебан, и један од највећих, јесте проблем непостојања јасних и научно недвосмислених критеријума идентификације појединих синтаксичких везника, нарочито сложених субјунктора.

Анализа је показала да многи спорни случајеви, како они који се тичу разграничења субјунктора и конјунктора, тако и они који представљају специфичну (неуобичајену) реализацију субјунктора и конјунктора могу бити разријешени тек увођењем и стилистичког критеријума у анализу система везника свих идиома савременог језика (дакле не само стандардног него и супстандардног, разговорног, дијалекатског стања савременог језика). У раду је зато уведен термин *стилематор*, који подразумева стилистички маркирану употребу синтаксичких везника. Показано је да конјунктори и субјунктори као синтаксичке врсте везника на два начина могу добити статус стилематора: а) употребом форми несвојствених стандардном језику (пре свега архаичних колоквијалних форми, као и везивних форми псеудокоординације) и б) структурним онеобичајењем синтаксичке конструкције заснованом на изневјеравању и надограђивању граматичких правила употребе конјунктора и/или субјунктора (што подразумева прије свега анализу стилских фигура заснованих на изневјеравању неких од граматичких правила употребе конјунктора или субјунктора). Анализа је показала да стилематорски план анализе комплементаран синтаксичком, најмање колико је синтаксички план анализе комплементаран морфолошком. И да је неопходан у свакој морфолошко-синтаксичкој анализи везивних јединица.

И на крају у анализу су укључени и *конектори*, као основне јединице кохезивности текста. Конектори се, међутим, битно разликују и од конјунктора и од субјунктора и од стилематора. Зато их није оправдано подводити под везнике, јер тај термин покрива само морфолошки, синтаксички и стилистички аспект везника у оквиру синтагми и реченица. Употреба конектора не подразумева синтаксичке категорије координације и субординације

тако да су критеријуми њихове идентификације готово инкомпатибилни са критеријумима издвајања, а самим тим и описа, конјунктора, субјунктора и стилематора. Због тога једно, још непостојеће, свеобухватно истраживање и формалних и семантичких типова конектора, захтијева шира истраживања, која нужно подразумевају њихов међуоднос са синтаксичким везивним елементима, укључујући и саоднос са функцијом који јединице хомоформне са конекторима имају у оквиру сложене реченице.

ЛИТЕРАТУРА

- Ајџановић 2022:** Милан Ајџановић, *Стандардни српски језик 2: Морфологија*, Нови Сад: Филозофски факултет.
- Бабих и др. 1991:** Stjepan Babić, Dalibor Brozović, Milan Moguš, Slavko Pavešić, Ivo Škarić, Stjepko Težak, *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika. Nacrt za gramatiku*, Zagreb: HAZU, Globus.
- Булић 2021:** Halid Bulić, *Veznici u savremenom bosanskom jeziku*, Sarajevo: Filozofski fakultet u Sarajevu.
- Вукојевић 2008:** Luka Vukojević, *Izražavanje posljedičnih odnosa u hrvatskom standardnom jeziku*, Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Ђуркин 2018:** Веселина Ђуркин, *Сложени везници у српском језику*, Београд: Јасен.
- Ковачевић 1998:** Милош Ковачевић, *Синтакса сложене реченице*, Београд: Рашка школа, Србиње: СПКД „Просвјета”.
- Ковачевић 2020:** Милош Ковачевић, *Српски језик и српски језици*, битно допуњено издање, Београд: „Штампар Макарије”.
- Ковачевић 2021а:** Милош Ковачевић, *Српски стилистичари*, Београд: Српска књижевна задруга.
- Ковачевић 2021б:** Милош Ковачевић, О синтакси сложене реченице – пола вијека након Стевановићевог уџбеника синтаксе, *Научни састанак слаvista у Вукове дане*, 50/1, 85–100.
- Ковачевић 2023:** Милош Ковачевић, Статус везника ДОК у контрастним реченицама, *Јужнословенски филолог*, LXXIX/ 2, 171–189.
- Ковачевић 2025:** Милош Ковачевић, Везници као морфолошке, синтаксичке, стилистичке текстуалне јединице, *Српски језик*, XXX, 5–41.
- Кордић 1995:** Snježana Kordić, *Relativna rečenica*, Zagreb: Hrvatsko filološko društvo.
- Ломпар 2016:** Весна Ломпар, *Врсте речи и граматичка пракса (од Вука до данас)*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност.
- Маретић 1963:** Tomo Maretić, *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, Zagreb: Matica hrvatska.
- Мразовић/Вукадиновић 1990:** Pavica Mrazović, Zora Vukadinović, *Gramatika srpskohrvatskog jezika za strance*, Sremski Karlovci: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Novi Sad: Dobra vest.

- Остојић 2005:** Бранислав Остојић, *Кратка прегледна граматика српског језика и правопис*, Подгорица: Унирекс.
- Пипер/Клајн/Драгићевић 2022:** Предраг Пипер, Иван Клајн, Рајна Драгићевић, *Нормативна граматика српског језика*, четврто, измењено и допуњено издање, Нови Сад: Матица српска.
- Пипер и др. 2018:** Предраг Пипер, Миливој Алановић, Слободан Павловић, Ивана Антонић, Марина Николић, Дојчил Војводић, Људмила Поповић, Срето Танасић, Биљана Марић, *Синтакса сложене реченице у савременом српском језику*, у редакцији Предрага Пипера, Нови Сад: Матица српска, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Поповић 1998:** Љубомир Поповић, Реченични функтори, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 27/2, 385–403.
- Силић/Прањковић 2005:** Josip Silić, Ivo Pranjković, *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*, Zagreb: Školska knjiga.
- Слијепчевић (ур.) 2023:** *Појмовник српских лингвистичких термина*, група аутора, Нови Сад: Прометеј.
- Станојчић/Поповић 1992:** Живојин Станојчић, Љубомир Поповић, *Грамматика српског језика. Уџбеник за I, II, III и IV разред средње школе*, Београд – Нови Сад: Завод за издавање уџбеника и наставна средства.
- Хјелмслев 1980:** Luis Hjelmslev, *Prolegomena teoriji jezika*, Zagreb: GZH.
- Шипка 2005:** Danko Šipka, *Osnovi morfologije*, Beograd: ALMA.

Miloš M. Kovačević

CONJUNCTIONS AS MORPHOLOGICAL AND SYNTACTIC UNITS

Summary

This paper examines the status of connective elements in four linguistic disciplines: (1) morphology, (2) syntax, (3) stylistics, and (4) text linguistics. It is shown that morphological descriptions are the least scientifically well-founded, primarily because their almost unanimous definition of conjunctions as invariable function words is consistently undermined: elements included among conjunctions almost without exception also comprise variable forms (relative pronouns as “improper conjunctions”) as well as structures that are not monolexemic but multilexemic, the so-called complex conjunctions. Furthermore, in morphological descriptions, many linguistic units have been classified as conjunctions that, according to no scientifically relevant criterion, can actually be such – so-called “conclusive” and “exclusive” conjunctions, for example.

The analysis confirms that conjunctions as a morphological category and conjunctions as a syntactic category are not equivalent, and thus the term *conjunction* is not equally appropriate for both. All morphological conjunctions are necessarily also syntactic conjunctions, but not all syntactic conjunctions are morphological ones.

In discussing conjunctors (coordinating conjunctions) and subjunctors (subordinating conjunctions) as syntactically differentiated types of conjunctions, it is shown that clear and comprehensive syntactic criteria for distinguishing them are rarely fully applied, even in grammars and scholarly works dedicated to this problem.

The analysis further demonstrates that many contentious cases can only be resolved by introducing a stylistic criterion into the study of conjunction systems across all idioms of the contemporary lan-

guage (not only the standard variety, but also substandard, colloquial, and dialectal varieties). For this reason, the term *stylemator* is coined, denoting stylistically marked usage of syntactic conjunctions. It is shown how conjunctions and subjunctions as syntactic types of conjunctions may acquire the status of *stylemators*. Inclusion of the stylistic dimension of conjunctions is indispensable in any morphological and syntactic analysis of connective units.

The paper also incorporates connectors into the analysis, as the basic units of textual cohesion. Connectors, however, differ essentially from conjunctions, subjunctions, and *stylemators*. The use of connectors does not involve the syntactic categories of coordination and subordination, and thus the criteria for their identification are largely incompatible with the criteria for distinguishing and describing conjunctions, subjunctions, and *stylemators*.

Keywords: conjunctions as a part of speech, conjunctions as sentence elements, conjunctions, subjunctions, *stylemators*, connectors.